

"Оженося з кацапкою – і прощай, Малоросія!" –

Євген Гребінка більшість життя провів у Санкт-Петербурзі. У столиці Російської імперії в першій половині XIX століття існувала "колонія образованих малороссиян"

"Писателем органіческого сбалансованного двуязиччя" недавно назвала Євгена Гребінку кубанська козача газета "Станиця". Справді: його і українські, і російські твори були колись однаково популярні в Російській імперії. Пушкін переклав його українську балку "Вовк та вогонь" і мав у своїй бібліотеці Гребінчин переклад своєї "Полтави". Ще за життя Гребінка в Петербурзі вийшов його восемнадцятий – у 1847–1848 роках, потім п'ятнадцятий, а 1902-го – повне 10томне зібрання творів.

Але чи справді та його двомовність була органічна? Принаймні, не змалку і не замалоду. Про це свідчать листи гімназіста Євгена Гребінка до батьків. "Ели галушки без грібов и олеї", – пише одного разу. У його тодішньої російській щоразу проскальзує "вдовітва", "маєстер", "карбоневець" – інші українські слова. Із тієї ж гімназії писав про меншого брата Аполлона: моялив, добре вчиться, але "скілько настешек ему стояло откликнутуть от выговора счастливі Холандии!" Та із Евгенія підсміювалися, бо в гімназії носив козацьку шапку. Писав 1830 року: "Поченнейший папеняка! Пришил мой теплый картуз, ибо шапка с красным верхом – в подозрении, а наш директор человек мнительный, а в девятом класе одно слово такого начальника может решить судьбу человека".

Гімназист Євген Гребінка винаймав у Ніжині квартиру за 450 руб. на рік. Його тодішні витрати: чоботи коштували 5 руб., книжа "з історією Малоросії" 4 руб., підручник з мінералогії 8 руб. "Поченнейший папеняк!" – писав 6 березня 1827-го. "Я никак не могу понять того, что вы пишете, будто я веду себя так, как будто на меня сто плугов орот". Отже, йому докорали, що він на береже гріші. І він пояснює, на що їх витратив: купив собі два аркуші паперу для мальовання та 10 аркушів для писання, аще 2 фунти ікри й фуфт, тюто 450 р., цукерок – за чого, я думаю, ви не будете сердитися. Ваш покорний сын и слуга Евгений Гребінкин".

Прізвище "Гребінка" став підписуватися з 1832 року.

Коли він почав писати, українську літературу його сучасники не сприймали як щось окреме. Іще не з'явився Шевченко, а твори Котляревського чи Квітки-Основ'яненка в Москві як Петербурзі читали без перекладу – "як свої". При тим наші земляки почувалися господарям становища. Журналіст Микола Погодин казав:

– Малороси вважають себе істинними росіянами, а всіх інших мають за москалів.

1834 року, переїхавши до Санкт-Петербурга – столиці імперії, Євген Гребінка писав до гімназіального друга Миколи Новицького: "Думал я долго дорогою: що зі мною буде в Петербурзі; що я там робити можу між москаліями? И вышли противное: Петербург есть колония образованных малороссиян. На Масляній студії Медицинської академії играли "Наталку Полтаву". Я вийшла вона, да я заспівала "Віть вітри" – так і занішло сердце".

У цій атмосфері твори Гребінка мали успіх. У тому самому листі він писав: "Государня виезжает четверкою лошадей и на запятах два наших малороссийских камероказака. Государ, говорит, часто шутит с ними на малороссийском языке".

Його називали поспіловником Миколи Гоголя, хоч і значно менш талановитим. Сам Гоголь, дуже підозріливий, 1841 року скажився, що Гребінка підробляє його манеру оповіді. Просив спільніх знайомих скажіть йому, щоб перестав це робити.

Вони обидва вчлися в Ніжинській гімназії. Дебютували майже одночасно: 1831 року вийшли "Вечори на хуторі біля Диканьки" і уривок пушкінської "Полтави" в перекла-

ді гімназиста Гребінки. Відомий рядок "Тиха українська ніч" переклав: "Ущухнув гомін, дав Бог нічку". Це, кажуть сучасні літературознавці, була спроба "привласнити назад" українську тему, повернути її "додому". А подібність до Гоголя була лише поверхкова. Гребінка так само любив придумувати екзотичні прізвища для персонажів – "Пущолобаріленков" або "девиця Тонкоструйкина". Або от "Знаєте ли вы украинскую ночь?" у Гоголя, а в Гребінки – "Знаете ли вы Пиратин?"

Гоголь, описуючи "птицятурику", перетворює подорожній мотив на потужну метафору – "Так и ты, Русь". Гребінка, ідути тією самою дорогою, просто мильнує нею, і йому не треба нічого більше. Це простодушний українськоцентрист: "Кто в часы досуга смотрел на географическую карту нашего отечества, тот, верно, знает, что Петербург лежит прямо на север от Переяславля". Далі в одному зі своїх "Рассказов пиратинца" (1837) описує дорогу на Петербург, але тільки невеликий її відрізок: "Бот цветущие окрестности Яготина, но, ворвясь въ дворец последнего гетмана Малороссии графа Разумовского, вот за рекою красивое селение Гречана Гребля. Угодно ли вам ехать далее? Счастливый путь! А я останусь". На він дорозі для нього важливі лише кілька малих поселень. Він згадує ще Ганзеращину й Лемешівку – ці села й досі є в Яготинському районі, на межі з його рідною Пирятинською.

У Петербурзі Євген Гребінка знався з багатьма літераторами: Нестором Кукольником, Олександром Пушкіним, Іваном Тургеневим, Іваном Кріловим, Олексієм Колющівим. Дружив із поетами Володимиром Бенедиктовим та Петром Ершовим – автором "Горбонікона". У ногах у Біліцькій гостював Володимир Дауль – упорядник "Толкового словника живого великорусского языка".

Публікувався Гребінка в російських журналах дуже активно. Приміром, 1841 року – 15 публікацій, з них три повісті, 1844-го – 13 публікацій, зокрема один роман.

Мав сентимент до землів. Ходив у господу до професора Петербурзького університету Михаїла Соловійова. Писав про ньютона: "Смертельный охотник до малороссийского языка, и мы с ним часто восхищаемся словами "гоготить", "стугоныть", "шамотить", "чимчику" и тому подобными". Одним із перших звернув увагу на Тараса Шевченка, тоді ще учня маляря. Був його літературним учителем і сприяв його викупу. Багато з мемуаристів згадують, що побачили Шевченка вперше саме на щотижневих літературних вечорах у Євгена Гребінки, які він у влаштував у себе в учителівському філіалі Кадетського корпусу.

1832 року в одному з листів цитував Пушкіна: "Там, где небо голубое над Украиной горит". І дали – від себе: "О, родина! Я хочу и бояюсь к тебе ехать – сколько перемен сделалось, без меня на родине, сколько утрат по несчасти, и эти утраты воскresнут в моей душе". Так писав Новицькому після трьох років життя в Петербурзі. І завершив: "Воображение при чувствительном сердце – самое ужасное назование!"

"Вечно болен, вечно скучен – грустно за Малороссию!" – це одна показана цитата з листа Гребінки приятелям. Дослідники зауважують, що його постягнія не виросли до такого потужного рівня, як, приміром, у Шевченка, а ніби залишилися назавжди дитячою. Іноді це пояснюють вихованням. Доки батько воював з Наполеоном – він був учасником походу російської армії на Париж 1814 року – малий Євген рід під опікою матері. Зайді в нього багато "дівочих звінок". Він, приміром, любив розводити квіти. У листах із Ніжині просив у матері рецепт приготування паски й пovidомляв, що купив для неї на сніданок редиски й квіти.

1841 року писав із Петербурга: "Мене сватають – мила хороша дівчинка з благатії сім'ї, але я нізько не оженюся, бо вона не наважиться залишити Петербург". Наступного року писав у Пирятин до швагера Лева Свіцького: "Брате, взяй, так, знаєш, стороню – чи не оддали б за мене панночку з чудесними очима? А то оженося з кацапкою – і прощай, Малоросія!" Панночка з чудесними очима – Марія, донька штабського відділу віддати Василія Ростенберга, що мав маєток у селі Рудка Лубенського повіту. Вони одружилися по трьох роках знайомства.

1841 року писав із Петербурга: "Мене сватають – мила хороша дівчинка з благатії сім'ї, але я нізько не оженюся, бо вона не наважиться залишити Петербург". Наступного року писав у Пирятин до швагера Лева Свіцького: "Брате, взяй, так, знаєш, стороню – чи не оддали б за мене панночку з чудесними очима? А то оженося з кацапкою – і прощай, Малоросія!" Панночка з чудесними очима – Марія, донька штабського відділу віддати Василія Ростенберга, що мав маєток у селі Рудка Лубенського повіту. Вони одружилися по трьох роках знайомства.

1841 – обіливав міністерство, викладав російську словесність у Дворянському полку, в 2-му Кадетському корпусу, а також в Інститу-

ПОСТАТИ

Євген Гребінка

"Я всегда любил все черное и умру с этим. Слава Богу, что вицмундир мой черный с таким же бархатным воротником и белыми гербовыми пуговицами", – писав Євген Гребінка приятелеві, коли служив у Комісії духовних училищ Міністерства народної освіти. Тоді в столиці була мода завивати волосся, але Гребінка й не піддався: "Благодара моєй природі, я не завиваю своего холацкого чуба". Він курив люльку або домініканські сигари, квадратні в перерізі. Любив чорну каву та грав на флейті. Кохався в гарних книжках.

Найнаменітіший ірш Гребінки – "Очи чорні", опублікований 1843 році. Одноіменний роман з'явився за 51 рік. Музика – з валській німці Флоріана Германа в обробці норвежця Софуса Гердаля. Отже, найвидоміший російський "циганський" роман створив уродженець України, Німеччини та Норвегії. Одностайно вважають, що вірш поет присвятив майбутній дружині Марії Ростенберг.

Він був майстром несподіваної фрази. Приміром, свої "Записки студента" (1841) починає так: "Я желал бы знать, что думают люди во время голопещицы". Це сентиментальна повість про нещасливу любов і ранню смерть далеко від батьківщини. Сам казав, що над повістю "половина Петербурга ридала, аж дивитися было сівісно". Але на Пирятинській "Записки" викликали скандал – бо там усі вважали, що в геройні повісті Гребінка описав Мар'янну, сестру свого гімназичного приятеля Новицького. У Мар'янну копись Гребінка був закоханий. Йому довелося виліпівуватися: моялив, "ни героїня не списана з Мар'янни, ни герой – з мене самого". Однаке, повість таки виявилася пророчою для автора – сам він, як там і описано, помер молодий від туберкульозу в Петербурзі.

"НИ К КАКОЙ МАСОНСКОЙ ЛОЖЕ НЕ ПРИНАДЛЕЖУ"

1812, 2 лютого – Євген Гребінка народився на хуторі Убіжиче, історична назва – Гребінки Яр, за 16 верст від Пирятини на Полтавщині. Батько – Гребінка (Гребіонік) Павло Іванович (1763–1842) – гусарський штаб-ротмістр, учасник російсько-турецьких війн та війни з Наполеоном 1812 року. З 1815-го – земський комісар Пирятинського повіту. Мати – Надія Іванівна, дочка пирятинського козака з роду Чайковських. Євген мав іще старшого брата Ганну – від першого батькового шлюбу – та молодших Людмілу, братів Михайла, Аполлона, Миколу, Олександра, Константина й Петра. Батько був небагатий – мав кілька десятків душ кріпаків. Але всім дітям дав боруз добру освіту.

1825 – вступив до Ніжинської гімназії вищих наук князів Безбородьків. За статусом гімназія стала одразу після університету. Повний курс навчання – дев'ять років – був поділений на триріччя, слухачі останнього – сюмій, восьмий, дев'ятий класи – вивчали предмети в обсязі університетських курсів і називалися студентами. Випускники мали влаштовуватися як чиновники 14 класу на цивільну службу, а в армії отримували офіцерський чин.

1831 – закінчив гімназію, служив у резервному ескадроні 8-го Малороссійського козачого полку в Переяславі. Наприкінці року вийшов у відставку, дав роки життя в Убіжичах. Там написав "Малоросійські приказки", видані 1834-го.

1834 – приїхав до Петербурга. Як син ветерана війни з Наполеоном, добився протекції від двору обер-прокурора Синоду графа Хвостова. Гребінка став чиновником Комісії духовних училищ Міністерства народної освіти. При вступі на службу дав разомисли: "Сим объявляю: я ни в какой масонской ложе не буду, ни вне империи не принадлежу и обязуюсь вперед к оним не принадлежать". Того року видав книжку байок "Малоросійські приказки" і купив матері німецькі говії калоши.

1840, 7 березня – передав до Цензурного комітету перше видання Шевченкового "Кобзаря", що невдовзі вийшов у світ. Того самого року надруковані "Герой нашого времена" Лермонтова та "Путевые записки зайчика" Гребінки.

1841 – обіливав міністерство, викладав російську словесність у Дворянському полку, в 2-му Кадетському корпусу, а також в Інститу-

ті корпуслу гірничих інженерів, Морському кадетському корпуслу. Зокрема, читав курси мінералогії, зоології, ботаніки. Цього ж року вийшов укладений ним літературний альманах "Ластівка" за участю Тараса Шевченка.

1843, 19 травня – Тарас Шевченко вийшов в Ніжинській гімназії в першу подорож до України в кареті разом із Євгеном Гребінком та його сином Людмилою. Дійшли до Чернігова 24 травня, 25–26 травня пробули на хуторі Убіжиче.

1844, 30 червня – Гребінка обвінчався з Марією Ростенберг і виїхав з нею до Петербурга. Дочку, як народилася в кінці 1845-го, назвав Нафією. Казав, що це наївкаше ім'я для християнки. Її хрещеним батьком був Петро Плетнів, приятель Пушкіна, видавець "Современника".

1848, 15 грудня – помер у Петербурзі. Тіло перевезено в Україну, поховано на хуторі Убіжиче – нині село Мар'янівка Гребінківського району Полтавської області, недалеко від станції Гребінка.

"Я так думаю, що нема я на світі крашого місця, як Полтавська губернія. Господи, Боже мій милостивий, що за губернію! І степи, і ліси, і сади, і бараки, і щуки, і карасі, і вишні, і черешні, і уски напіти, і воли, і добре коні, і добре люди – усе є, усього багато!.. Довіку не забуду, як жила у Полтавській губернії, недалеко від Пирятини. Може, вами коли перебіздалося бувати у Пирятині? Гарний город! А краще усього у йому булики: ні в Прип'яті, ні в Луб'янах, ні в самому Ніжині нема таких!"

Із передмови Євгена Гребінки до альманаху "Ластівка", виданого 1841 року в Санкт-Петербурзі 3000 рублів на рік становила платна Євгена Гребінки під кінець служби в Міністерстві народної освіти Російської імперії. Для порівняння: Тараса Шевченка викупили з кріпацтва за 2500

Віталій ЖЕЖЕРА